

21.

Bányai László, a Bolyai egyetem rektorának levele az RMP Központi Vezetőségéhez⁴⁴²

Bukarest, 1956. szeptember 13.

Az a hír, hogy a pártvezetőség segítségével kielégítő módon sikerült megoldani a diákszám túlzott lecsökkentésének⁴⁴³ valamint a megszüntetett tudományos osztályoknak a problémáját, általános fellélegzést okozott mind a Bolyai Egyetemen, mind Kolozsvár szerte, s az érdekeltek körében általában. Megnőtt az emberek bizodalma a pártban, a nacionalista agitáció teret veszített. Még a múltban különböző elhajlásokat mutató személyek, mint Bologh Edgár [Balogh Edgár⁴⁴⁴], Jardálei Lajos [Jordáky Lajos], és Demeter János⁴⁴⁵ meglepedésüket fejezték ki. Az örök pesszimista költő és professor Lubédi László [Szabédi László⁴⁴⁶] annak a véleményének adott hangot, hogy most már ő is látja, hogy bár van még tennivaló, de a párt segítségével jó irányba haladnak a dolgok. A [kolozsvári Bolyai] Egyetem alapkadereinek nagy része azon a véleményen volt, hogy kéréseinek teljesítése azt jelenti, hogy jó úton vagyunk, s a felelőtlen agitációval és demagógiával nem jutnánk semmire.

Egy maroknyi ember, Csehi Gyula⁴⁴⁷ frakciója szegült csak szembe, s megpróbálta kisebbiteni, bagatellizálni az elért eredményeket. Augusztus 29-én gyűlést tartottunk a dékánokkal, amely nagyon egészséges légkörben zajlott le. Gáll [Ernő] elvtárs prorektor kimondottan boldog volt. A gyűlés után elbeszélgettünk, és

442 Javítatlan román nyelven készült gépirat. Az elírásokat megőriztük.

443 Utalás arra, hogy az 1948-as oktatási reformot követően folyamatosan csökkent a Bolyai Tudományegyetem hallgatóinak létszáma, és az idegen nyelvű szakokat, az orosz kivételével megszüntették.

444 Balogh Edgár (1906–1996), felvidéki születésű publicista, kommunista politikus. A MADOSZ vezetőségi tagjaként kezdeményezője volt az 1937-es Vásárhelyi Találkozónak. A második világháború előtt és alatt szerkesztő, publicista (*Korunk*, *Brassói Lapok*, *Kelet Népe*) és tudósító (*Magyar Nemzet*, *Kis Újság*). 1944–1948 között a kolozsvári *Világosság* főszerkesztője, 1945-46-ban az MNSZ alelnöke és a művelődési osztály vezetője. A román kultúrpolitika új baloldali irányát közvetítette a magyar lakosság fele, 1948-ban a Bolyai Tudományegyetem tanárának, 1949-ben rektorának nevezik ki. 1949 őszén letartóztatták az MNSZ több más vezetőjével együtt, 1955 májusában szabadult de csak 1956-ban rehabilitálták. A Babeş és a Bolyai egyetemek egyesítése után a magyar irodalomtörténeti tanszéken publicisztikát adott elő. 1957-től 1971-ig az újrainduló *Korunk* főszerkesztő-helyettese volt.

445 Demeter János (1908–1988), jogász. 1932–1933-ban a *Falvak Népe* radikális parasztlap alapítója, az illegális kommunista mozgalom és a MADOSZ tagja. 1944 végén Kolozsvár alpolgármestere, 1945-től a Bolyai Egyetem jogelmélet tanára, majd prorektor, nemzetgyűlési képviselő. 1952. augusztus 30-án Balogh Edgárral és Jordáky Lajossal együtt tartóztatták le, 1955 májusában szabadult, 1956-ban rehabilitálták, majd a hatvanas években visszatérhetett a tudományos életbe, elsősorban a nemzetiségi jogok szabályozásával foglalkozott. 1969–1976 között a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának kolozsvári elnöke volt.

446 Szabédi László (Székely László, 1907–1959). Aradon tisztviselő, majd Kolozsváron színházi dramaturg, 1931 és 1938 között az *Ellenzék* belső munkatársa. 1945 után a *Világosság* munkatársa lett, 1947-ig a sepsiszentgyörgyi MNSZ egyik szervezője és vezetője. 1947-től a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen tanított esztétikát, majd az irodalomtörténeti tanszék vezetője. 1959-ben a Bolyai és Babeş egyetemek összevonását nyilvánosan helytelenítette, majd a megaláztatások, zaklatások hatására tiltakozásképpen öngyilkosságot követett el 1959. április 19-én.

447 Csehi Gyula (1910–1976), irodalomtörténész, kritikus. Párizsban és Bécsben, majd Kolozsváron folytatott egyetemi tanulmányokat. 1934-ben francia-német tanári képesítést szerzett. 1943-ig Nagyváradon középiskolai tanár, 1943–1944-ben munkaszolgálatos. Már a harmincas évek elejétől csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, 1945–1947 között a Bihar és Szatmár megyei pártbizottság aktivistája, majd a Bolyai, 1959-től a Babeş-Bolyai Egyetem filozófia, később esztétika és irodalomelmélet tanára.

tudattam vele, hogy vissza kell mennem Bukarestbe, a Nemzetiségi Bizottság gyűlésére, és nem tudok részt venni szeptember 1-jén az Egyetem tanévnyitóján. Megegyeztünk, hogy ő tartja majd a beszédet, és hogy használja ki ezt az alkalmat a párt iránti bizalom elmélyítésére, népi demokráciánk fejlődésének reményében, és mutassa fel kéréseink teljesítését is, mint pártunk és kormányunk kitüntetett figyelmességének bizonyítékát az együttélő nemzetiségek problémájával szemben. Ő akkor teljességgel egyetértett velem.

Szombaton [szeptember 8-án], miután visszatértem [Kolozsvárra], arról értesültem, hogy Gáll Ernő elvtárs teljesen ellenkező értelmű beszédet tartott.⁴⁴⁸ Demagóg frázisokkal teli, fenyegető és követelőző hangú beszédet engedett meg magának, melyet többször taps szakított félbe Gáll [Ernő] csoportja felől. Természetesen beszéde reális elemeket is tartalmazott, de összességében azt a hatást keltette, mintha vészhelyzetben lennénk, az Egyetem veszélyeztetett érdekeinek védelmében kellene készülnünk a Minisztérium októberi gyűlésére. Egyes mondatokban felismerni véltem Csehi stílusát. Úgy tudtam mindezt megállapítani, hogy Gáll megmutatta nekem a szöveget, mielőtt leadta volna kiadásra az *Utunk*-nak. Több órás beszélgetés után sikerült csak rávennem a szöveg módosítására. Hozzátettem vagy húsz sort, melyben kifejeztem pártunk iránti bizalmunkat, kihúztam jó pár mondatot, stb. Mégis a végén azt mondta, hogy várjak még egy napot, amíg végleges választ ad. Vártam – és végezetül a legtöbb kérdésben elfogadta a módosításokat. Volt egy vitám az *Utunk* szerkesztőségével is, mert a Gáll Ernő cikket fő helyen akarták közölni, míg az enyémet, amit a Hunyadi-ünnepségekről írtam, egy eldugottabb helyen.⁴⁴⁹ Mindenesetre Gáll Ernő beszéde nem kívánt hatást keltett a siránkozó elemek között. Elérkezett az alapszervezet szeptember 8-i választási gyűlése. Rossz előérzetem volt, mert a Történelem-Filozófia kar alapszervezeténél azelőtt egy héttel valami váratlan dolog történt. A kari büro választásán az oda szánt elvtársak nagy része bekerült ugyan, de valaki a Csehi-csoportból bejelölte Csehit és Tóth Sándort is, a tavalyi elhíresült nemzetiségi panaszanyag összeállítóját, a frakció oszlopos tagját.⁴⁵⁰ Mindkettőjüket beválasztották, mivel Csehi a karon lévő összes zsidó (főként az ideológiai katedrákon vannak nagyszámmal) és az anarchista indíttatású fiatalok szavazatait mind magáénak tudhatja.

És valóban az alapszervezet ülésén is váratlan dolgok történtek. Csehi szót kért, de csak hamis önkritikáját fejezte ki néhány szóban. Vagyis bizonyos

448 Gáll Ernő tanévnyitó beszédéről a bukaresti *Előre* is beszámolt szeptember 4-én.

449 Utalás Hunyadi János halálának 500. évfordulóján 1956. szeptember elején Vajdahunyadon és Gyulafehérváron megtartott román-magyar ünnepségre, amelyen több neves román és magyar történész, valamint Márton Áron püspök is vett részt. A román részről elhangzott beszédek, elsősorban Hunyadi román eredetének hangoztatása, negatív reakciót váltottak ki a magyar résztvevők közül.

450 Tóth Sándor (1919–), filozófus. A harmincas években kapcsolódott be a dél-erdélyi illegális kommunista mozgalomba, 1944-ig többször letartóztatták. A második világháború után rövid ideig az RKP aktivistája, majd 1985-ig a Bolyai, majd a Babeş-Bolyai Egyetem oktatója. 1954–1955-ben az elhíresült „Bolyai-jelentés” szerzője, amely hevesen bírálta a román oktatáspolitikát. A jelentést egyes részleteit közli Vincke: *Történelmi kényszerpályák*, i. m. 179-190. p. A hetvenes évektől T. S. az erdélyi magyar szemizdatúrodalom adatközlője, a *Jelentés Erdélyből* című kötet szerzője (Párizsi Magyar Füzetek, Párizs, 1989).

mértékig helyesbített a múlt gyűlésen elhangzott kijelentésével kapcsolatban, amikor a XX. Kongresszus határozatainak tárgyalásán rágalmozó és hazug módon befeketített. De igazából nem helyesbített semmit a rágalmozással kapcsolatban, csupán enyhíteni akarta valamennyire az ellene kialakult hangulatot, amit az váltott ki, hogy a múltkor kijelentette, hogy mindenre büszke, amit az Egyetem tanulmányi igazgatójaként tett.⁴⁵¹ Márpedig az idősebb káderek még emlékeztek, mennyire romboló elem volt annak idején. Most sajnálatát fejezte ki, s azt mondta, hogy csak arra büszke, amit a párt érdekében tett, és nem a személyi kultusz szellemében.

Nițov elvtárs, a tartományi Bizottság titkára szólalt fel utoljára. Ő nagyon jól beszél és sokat segített minket [a pártot]. De az, hogy nem tud magyarul, nagyon rossz hatást keltett. A végén mondott néhány nem szerencsés mondatot a tisztviselők és alkalmazottak kis fizetésével kapcsolatban, amivel felháborította őket. Majd Csehit bírálta, de nem a pártegyetemen tett kijelentéseivel, hanem irodalmi állásfoglalásaival kapcsolatban, vagyis a *Bolyai* Egyetemen nem annyira köztudott kérdésekben. Ugyanakkor Nițov elvtárs Szabédit is bírálta, meg beszélt a szabadlábura helyezettokról (Balogh, Jordáli [Jordáky], Demeter), de összekapcsolta a legféltelenebbül viselkedő Csehi esetét, a mostanában lecsillapodott káderekével, sőt Szabédival is, aki több dologban közeledett is hozzánk mostanában. (Szabédi nagyon befolyásolható és nem egy kalandor).

Egy elég hosszú szünet következett ezután. A Csehi-csoport – Gáll Ernőt és Kallóst⁴⁵² beleértve – reagálva Nițov elvtárs felszólalására, élénk agitációt fejtett ki a szünetben Csehi bevéasztása érdekében. Gáll Ernő Márton Gyulát⁴⁵³ kérte meg Csehi jelölésére, akinek meg volt ehhez a tekintélye, és nem lehetett azzal vádolni, hogy Csehi befolyására cselekedne. Márton elvtárs ezt azonban határozottan visszautasította. Így aztán a frakció tagjai jelölték végül Csehit. A szünetben ez a frakció bizonyos érveket felhozva a párttagok körében a Nițov elvtárs beszédével és közvetve velem szemben is – aki a pártos szellem és a pártfegyelem fontosságát hangsúlyoztam - ellenséges hangulatot próbált szítani. Ezen kívül az az évek óta folyó, s főleg az utóbbi időben felerősödött rágalmozó hadjárat, melyet ez a frakció folytat velem szemben, szintén befolyásolta a választásokat.

Engem negyediknek jelöltek a városi pártbizottság választási konferenciájára delegáltak közé. Négy hely volt. S akkor felemelkedett valaki a Csehi frakciójából

451 Csehi Gyula a Bolyai Tudományegyetem tanulmányi igazgatója volt (1947–1952). Az 1948-tól 1953-ig zajló ún. „pártverifikálások” során franciaországi tartózkodása alatt (1929–1930) trockista elhajlásra utaló elemeket derítettek ki, 1952 nyarán elbocsátották az egyetemtől és 1954 őszig áthelyezték a nagyenyedi volt Református Kollégiumba mint orosz tanárt. Az intézkedés egyik pártolója a frissen kinevezett rektor, Bánya László volt, aki szerint ezzel megakadályozta Csehi letartóztatását. Innen eredt a két kultúrpolitikus közötti személyes ellentét is. Csehi életútjáról lásd Csehiné Papp Sára interjúját (1956-os Intézet, OHA, 481/1992. sz., készítette Gagyi-Balla István).

452 Kallós Miklós, az *Utunk* főszerkesztő-helyettese.

453 Márton Gyula (1916–1976), nyelvész. 1942-től az Erdélyi Tudományos Intézet nyelvjárskutatója. 1944-ben szovjet hadifogsába esett, hazatérése után 1947-től a Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszék előadótanára, 1950-től tanára, később tanszékvezető, a Filológia Kar dékánja (1952–1956) és rektorhelyettes (1956–1959).

és öt is jelölte. Így tehát öt jelölt maradt a négy helyre, s én lettem az 5., mert 4 szavazattal kevesebbet kaptam, mint Csehi (úgy emlékszem, 61 szavazatom volt), és nem választottak be. Egyébként a büro összetétele a lehető legjobb, soha nem volt ennyire egészséges büroünk. Csehin kívül egyetlen nem megbízható elem se került be. Ugyanez mondható el a delegáltakról is.

Az Egyetem alapkáderei teljesen le vannak dermedve Csehi beválasztásától és az én be nem választásomtól. Mindennél jobban elítélik frakciójának demagóg magatartását. Maga a frakció is meghasonlott, mintha egyesek közülük is éreznék, hogy túl messze mentek, ami nem jelenti azt, hogy a frakció bármit is változtatna diverziós, megosztó politikáján, melyet ma már Szabédi és a börtönből szabadultak is elutasítanak, nem is beszélve az átgondoltabb elemekről. Az emberek azt beszélnek, hogy ezek, mivel érzik, hogy nacionalista demagógiájuk egyre inkább teret veszít, szemtelenebbekké váltak, és bizonyos konjunkturális helyzetekre támaszkodva próbálják kalandor terveiket valóra váltani.

Csehi csoportja liberális demagógiát folytat, és önmagát a XX. Kongresszus tanulságait egyedül levonni képes csoportként tünteti fel. De az emberek emlékszenek még arra, hogy annak idején ők voltak a legszakadárabbak, a legdogmatikusabbak, terrorizálták az egész Egyetemet, személyes buzgalomból (tulajdonképpen karrierizmusból) értékes tudósokat kitétek az egyetemről, a nemzetiségi kérdésben pedig nihilistának mutatkoztak. Úgy tartják, hogy a választások eredménye ennek a felelőtlen célokat követő elvtelen frakció létezésének és manővereinek tudható be. Tulajdonképpen éppen az utóbbi hetekben a Bolyai Egyetem mind több kádere ítéli el ezt a demagóg utat.

Bányai László

ANIC, fond CC PCR, Cancelarie, dos. 102/1956, 41–45. f. Géppel írt román nyelvű irat magyar fordítása.

22.

Az RMP Politikai Bizottság 1956. szeptember 18-i ülésére javasolt napirendi pontok

Bukarest, 1956. szeptember 14.

1. [kihúзва] Az Építészeti és Építkezési Állami Bizottság tevékenysége, az építészeti és építkezési munkálatok vezetésének és koordinálásának fellendítéséhez szükséges intézkedések.

1. Az építőtelepeken folyó politikai munka fellendítéséhez szükséges intézkedések.

2. [kihúзва] A építőtelepeken dolgozó káderek számára tartományközi tanácskozások és egy országos tanácskozás szervezése.

[áthúзва az eddigi 3 bekezdés]